

Obr. 7: Alois Hába při hře na čtvrttónový klavír značky Förster, konec dvacátých let 20. století

Čtvrťtónový klavír (1924-1928)

K Hábovým úspěchům dvacátých let lze přičíst jeho podíl na stavbě čtvrttónového klavíru a na rozšíření čtvrttónového instrumentáře. V říjnu 1922 si Hába objednal čtvrttónové harmonium u firmy Straube's Harmoniumbau-Anstalt v Berlíně, jehož cena činila v přepočtu 1 200 korun; vzhledem ke skladatelově tehdejší finanční situaci se dá hovořit o skutečné posedlosti.⁷⁴ V červnu 1924 pak mohl na pražském festivalu ISCM představit nový čtvrttónový klavír firmy August Förster. Obě události ohraničují krátké období, během kterého se Hába etabloval na respektovaného autora a znalce mikrointervalové hudby.

Ve vývoji nového nástroje lze rovněž spatřovat významnou paralelu s inovacemi, které nastaly v Hábově kompozičním stylu. O této proměně vypovídá i osud některých děl, jež v tomto období vznikla. Zatímco tři smyčcová kvarteta z let 1922-1923 si později uchovala svou životnost, dvě suity a *Sedm skladeb pro čtvrttónový klavír* z roku 1922 autor do závěrečného seznamu skladeb nezařadil (viz *Mein Weg* 1971). Posledně jmenované kompozice byly úzce spjaty s poněkud těžkopádným technickým řešením, při kterých autor vycházel ze dvou samostatných klavírů naladěných ve čtvrttónovém poměru.⁷⁵

Hábovo zaujetí pro vznik nového nástroje nabylo jasných obrysů v polovině roku 1923, kdy se s Willim Möllendorffem⁷⁶ a Ivanem Vyšněhradským a pod záštitou německé nástrojářské firmy Grotrian-Steinweg v Braunschweigu⁷⁷ podílel na návrhu konstrukčního řešení čtvrttónového klavíru. Möllendorff se věnoval

Grotrian-
Steinweg

⁷⁴ O Hábově objednavce svědčí ručně psaná stvrzenka ze 14. října 1922: »Hiedurch bestätige ich Ihnen gern den Auftrag auf 1 Viertelton-Harmonium [...]. Der Kaufpreis, heute ca. M 100 000 (ca. 1 200 tsch. Kronen, zum Kurs v. 9 000 am 13. 10. 22), gilt freibleibend und wird bei Lieferung des Instrumentes nach dem Kurs der Mark und den Materialpreisen entsprechend festgesetzt. Lieferzeit ca. 12 Monate.«

⁷⁵ Srov. KRENEK, Ernst: *Im Atem der Zeit. Erinnerungen an die Moderne*, Hamburg 1998, s. 237-238: »V zařízeném pokoji, někde v blízkosti Alexandrova náměstí, stály naproti sobě dva klavíry, navzájem naladěné ve čtvrttónovém poměru. Pokud chtěl Hába vyzkoušet nové zvukové kombinace, musel přecházet od jednoho nástroje k druhému, přičemž při takové zdlouhavé proceduře se pletly jedna ruka druhé. [...] Hába byl rozhodnut stát se čtvrttónovým specialistou a tuto myšlenku prodat československé vládě. Tento správný kalkul vycházel z předpokladu, že »udělá něco«, co bude mimořádně novátorské a odlišné. Od berlínského pobytu pak očekával pouze informace, vybavení a vzdělání, jež byly k uskutečnění nového projektu potřebné.«

⁷⁶ Jméno a příjmení autora bývají uváděny v odlišných variantách: Willi [Willy] von Möllendorff [Möllendorff, Moellendorff]. V korespondenci s Hábou se autor podepisoval jako Willy Möllendorff.

⁷⁷ Firma byla založena roku 1835 Heinrichem Engelhardem Steinwegem (který později pod jménem Henry E. Steinway založil firmu Steinway & Sons v New Yorku) ve Wolfenbüttelu. Jeho partnerem se stal Friedrich Grotrian, původně obchodník s klavíry a hudební nakladatel v Moskvě. Sídlem společné firmy byl Braunschweig. Po smrti Friedricha Grotriana roku 1860 převzal firmu jeho syn Wilhelm a poté roku 1895 přistoupili vnuci Willy a Kurt. Jako Grotrian-Steinweg existuje firma v Braunschweigu dodnes.

přípravě vhodné klaviatury, usazení strunných ráků mělo být společným dílem Vyšněgradského a Háby. Zatímco Möllendorfova klaviatura byla později použita u harmonií berlínské firmy Straube, Hába stál u zrodu nástrojů firmy August Förster. Firma Grotrian-Steinweg nakonec dospěla k realizaci svého nástroje sama, bez pomoci jmenovaných hudebníků. Její čtvrttónový klavír, nikterak elegantní hybrid vycházející z představy dvou klavírů stojících vedle sebe a svedených ke společné klaviatuře, pak byl vyroben v první polovině následujícího roku 1924.

Důvody, jež vedly ke ztroskotání původního záměru, můžeme rekonstruovat na základě kusých zpráv.⁷⁸ Že šlo zprvu o spolupráci úspěšnou, dokazuje dopis z Braunschweigu ze 14. září 1923, ve kterém byl Hába požádán o posouzení prototypu nástroje. O dva měsíce později pak skupinu spolupracovníků opustil Vyšněgradskij a v dopise z 12. listopadu o svém rozhodnutí informoval Hábu:

»Jak si stojí věc se čtvrttónovým klavírem? [...] Každopádně si myslím, že se na mě nezlobíš kvůli tomu, že jsem tě v té věci opustil. To nejtěžší jsme udělali spolu, – teď přijde to lehčí – uskutečnění (pro firmu určitě to nejtěžší) a pocty. Ale obávám se, že by se to nejsnazší mohlo velmi snadno stát nejtěžším – totiž kvůli hospodářské situaci v Německu. [...] Vůbec bych se nedivil, kdybych uslyšel, že Grotrianova továrna musela být úplně zavřena.«

Willi Möllendorf

Mohlo se zdát, že ve snaze dokázat oprávněnost svých představ převzal již od počátku iniciativu Möllendorf, ve skutečnosti ale měla firma v Braunschweigu situaci pevně ve svých rukou. Při svém plánování se musela nutně řídit reálnými požadavky souvisejícími s ekonomickými vlivy a nápady hudebníků byly v podobné situaci jen drobnou korekcí předem stanoveného plánu. Möllendorf se na počátku roku 1924 oprávněně obával toho, že Grotrian-Steinweg uvažuje o podání vlastního patentu konstrukčního řešení. Vybidl tedy v dopise z 28. ledna 1924 Hábu ke společnému postupu při uplatnění svých nároků. Za informovanosti obou skladatelů stál zaměstnanec firmy konstruktér Kuphal, který zanedlouho odešel k firmě August Förster:

»[...] Jakže, Vyšněgradskij z našeho ›trojpolku‹ vystoupil? A proč? Našich ujednání by se to přece nedotklo. Vy sám byste měl prostě právo na stavbu dvou klavírů s mou klaviaturou. Ale stejně by mě zajímalo, jak to všechno souvisí! Zdá se mi, že se na mě Vyšněgradskij hněvá. Jak je to s Vámi? Žádám Vás zdvořile o pár řádek. Každopádně si nejsem vědom toho, že bych se Vyšněgradského nějak dotkl, byť jen nepatrně. Proším Vás proto o laskavé poskytnutí jeho adresy.

Aj, aj, to by byla sranda, kdyby ten čestný muž Grotrian Steinweg od Vaší vlády zakázku na stavbu nástroje neobdržel!! Je ovšem podobné odřeknutí tak jednoduše možné? Neponesete za to osobní důsledky? Já zkrátka nemám ponětí o tom, co jste si se Steinwegem ústně domluvili!

Vaše přání, abych Steinwegovi svá práva na klaviaturu rozhodně nepodstupoval, samozřejmě ze srdce rád plním. Doufejme, že firma Förster teď všem zúčastněným splní to, co nám Steinweg zůstal ›dlužen‹. To se vztahuje, a nemálo, také na ubohého Kuphala, kterému se, jak se zdá, vede finančně skutečně zle. (Mně se alespoň v tomto ohledu teď vede docela dobře, jen umělecky bohužel stále ještě ›pod psa‹.) Každopádně od Vás k tomu očekávám toužebně zprávy.

⁷⁸ V Hábově pozůstalosti nalezneme šest dopisů Williho Möllendorfa. Od Vyšněgradského se zachoval jeden dopis z roku 1923 a jeden nedatovaný rovněž z meziválečné doby, další kontakt je doložitelný až z doby po druhé světové válce.